

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ У СТАРШІЙ ШКОЛІ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Динамічні зміни в українському суспільстві неможливі без системного реформування освітньої сфери. Система освіти, притаманна Україні на сучасному етапі, не відповідає вимогам часу, оскільки залишається на рівні індустріального суспільства з суттєвими недоліками: авторитарною (механістично-холістською) парадигмою замість гуманістичної (особистісно зорієнтованої), абсолютизацією колективності та неувагою до індивідуальності учня. У системі освіти продовжує домінувати орієнтація на підготовку, в першу чергу, висококваліфікованих спеціалістів, відтворення людини як виробничої сили. При цьому середня освіта розглядається переважно як фундамент для подальшої професійної підготовки. Недоліком є також орієнтація на підготовку фахівців для діяльності в економічних умовах, що вже відходять в історію. Головним же завданням школи (як середньої, так і вищої), на нашу думку, має бути підготовка до роботи в сучасних об'єднаннях, що функціонують на основі різних форм власності, на засадах цивілізованих ринкових відносин. Повинна бути створена ефективна система саморозвитку учнів, студентів, яка допомагатиме їм самостійно розв'язувати життєві проблеми, долати труднощі під час навчання та спілкування, самореалізуватися.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Дослідженням даної проблеми (в тих чи інших аспектах) займалися В. Кремень, М. Романенко, О. Попова, О. Сухомлинська, М. Левківський, В. Лук'янова, Л. Потапова та ін. вчені, які зробили значний внесок у реформування системи освіти України. В той же час вважаємо доцільним у даній статті продовжити розгляд питання модернізації загальноосвітніх навчальних закладів (зокрема школи III ступеня) з метою вироблення оптимальної моделі навчального процесу в сучасних умовах.

Формулювання цілей статті... Мета даної статті полягала у дослідженні проблем сучасного стану розвитку системи освіти України, здійсненні аналізу якості загальної середньої освіти в інших країнах світу та підготовці рекомендацій щодо вдосконалення організації профільного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах України.

Виклад основного матеріалу дослідження... В умовах модернізації освітньої діяльності України в контексті орієнтації на входження до європейського освітнього простору, процесів глобалізації, розвитку інформаційного суспільства, посилення міграційних процесів, мобільності ринку праці та міжкультурних обмінів система освіти повинна бути орієнтована не лише на передачу суми певних знань та залучення людини до культурних надбань, а й на формування особистості, яка, маючи певні знання про світ, повинна персонально визначитися стосовно прийнятної для неї концепції подальшого розвитку як у національному, так і глобальному просторі.

З метою прискореного, випереджального інноваційного розвитку освіти, створення умов для самоствердження та самореалізації особистості протягом життя в Україні прийнято ряд нормативних документів, які мають сприяти суттєвій модернізації освітньої галузі: Національна доктрина розвитку освіти, Концепція загальної середньої освіти, Державний стандарт базової і повної середньої освіти, Закон України "Про загальну середню освіту"... Пріоритетними напрямками у даних документах визначено:

- особистісну орієнтацію освіти;
- формування національних та загальнолюдських цінностей;
- постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу;
- розвиток системи безперервної освіти та навчання протягом усього життя;
- органічне поєднання освіти і науки, розвиток дистанційної освіти;
- інтеграцію вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів.

Реалізація визначених завдань потребує кардинальних змін у системі навчання та виховання. У даному контексті з метою критичного, конструктивного аналізу тенденцій розвитку освіти та їх впровадження у практику, наприклад, М. Романенко пропонує "... виробити необхідні методологічні основи структурування історичного досвіду людства в сфері освіти на парадигмальному рівні" [5, с. 6]. Аналіз класичної освітньої парадигми (академічної), яка залишається чинною на території України, свідчить, що через надмірне акцентування уваги на теоретичному аспекті вона не відповідає сьгоднішнім вимогам до випускників ЗНЗ. Традиційна класно-урочна система з орієнтацією на колективні форми організації навчального процесу була досить ефективною у попередні часи. З переходом до інформаційного суспільства досягнення певної мети, навіть поставленої перед колективом, вимагає свідомої індивідуальної участі кожного у вирішенні поставленого завдання. Настав час особистостей, які готові та здатні приймати рішення, нести за них відповідальність. Школа, як вища, так і середня, повинні сприяти формуванню відповідних людей. В Україні ж залишається традиційний підхід до якості освіти – вона оцінюється кількістю переданих знань незалежно від можливості чи потреби застосування у подальшому. Поняття ж освіченої людини у сучасному суспільстві кардинально змінилось. Освіченим вважається не той, хто багато знає,

а той, хто здатний співвідносити свої знання зі своїми планами, ситуацією на ринку робочих місць, суспільними змінами. Для цього необхідно володіти специфічною технікою рефлексії й аналізу, оскільки саме вона надає можливість здійснювати власну орієнтацію і навігацію в соціальному світі.

На нашу думку, при організації навчального процесу (як у вищій, так і в середній школі), необхідно звертати увагу на зміни, що відбуваються на сучасному ринку робочих місць: нормою стають неповний робочий день, робота за короткотерміновими контрактами, паралельно в кількох місцях. Зважаючи на досить часто змінювану професійну орієнтацію виникає потреба опановувати весь час новими компетентностями та вміннями. Це означає, що освіченою є людина, яка може управляти процесом набуття навичок, вмінь та компетенцій упродовж усього життя. Таке розуміння освіти змінює уявлення про доступ до сучасної освіти і поняття її якості, вимагає змін в організації педагогічного процесу, переходу від уніфікованої освіти до персоналізованої.

Актуальною для системи освіти України, на наш погляд, є й проблема децентралізації управління освітою. Даний процес на сьогодні лише починає розвиватися, в першу чергу, в системі вищої освіти. Але дані зміни відбуваються досить повільно і, досить часто, носять поверхневий характер. У світі існує багато різних моделей та форм співвідношення державного та суспільного управління освітою, які, на наш погляд, доречно було б запроваджувати в Україні. Так, наприклад, цікавим може бути досвід організації освіти в середній школі на території США.

У 70-ті роки ХХ ст. у США створено Федеральне міністерство освіти, яке посилює свій вплив на школу. Але кожний окремий навчальний заклад має певну автономію. Кожний штат ділиться на шкільні округи, на чолі якого стоїть шкільний комітет, у функції якого входить розгляд усіх питань, що визначають роботу навчального закладу, в тому числі розроблення навчальних планів та програм відповідно до специфічних умов кожного округу, вимоги до знань учнів. Наприклад, на території США найбільш поширеними є три типи програм: предметна (охоплює певний обсяг змісту і навичок, необхідних учневі); педоцентрична (основа – спонтанні інтереси учня), проблемна (пізнання довколишнього світу через вирішення проблем). При цьому, навіть працюючи за предметною програмою, вчитель самостійно вирішує, в якому порядку, з якою швидкістю та за якою методикою організувати навчальний процес.

По завершенні навчання в початковій школі відбувається розподіл дітей на “здібних” та “нездібних”. Характерним є те, що учні самі розділяються на дві категорії відповідно до своїх можливостей і вчитель працює з кожною групою індивідуально. До 35% навчального часу відводиться на предмети за вибором учня, значна увага приділяється профорієнтаційній роботі, яку спільно з вчителями проводять психологи-консультанти, що входять до штату школи. Її мета – не лише вибір подальшого шляху навчання, але й галузі професійної діяльності і є основою для підготовки учнів до навчання у старшій школі з яскраво вираженою диференціацією навчання.

Старша школа має чітко виражені профілі: академічний і практичний. Для академічного характерний типовий набір предметів: алгебра, геометрія, фізика, хімія, біологія, іноземні мови. Практичний поділяється на кілька напрямів: загальний, комерційний, індустріальний, сільськогосподарський. Специфікою даного профілю є вільний вибір предметів учнями (за винятком рідної мови, суспільних дисциплін, фізкультури, природознавства і математики, які є обов'язковими). Програма обов'язкових (елективних) предметів включає до сотні різноманітних курсів.

При цьому в більшості шкіл США тижневе навантаження учнів не перевищує 18-19 годин, а весь інший час присвячується факультативам.

Особливістю також є фактична відмова від класно-урочної системи та орієнтація на переважання індивідуальних форм роботи над колективними. Наприклад, однією з цікавих, на наш погляд, форм роботи є так званий контракт – індивідуалізована програма навчання під керівництвом учителя.

Звичайно, перенесення досвіду організації навчального процесу в школі США в систему освіти України у чистому вигляді на даному етапі неможливе. На нашу думку, продовжуючи реформування системи освіти України, доцільно узагальнити досвід різних держав, виокремити найбільш позитивне і, поєднавши з напрацюваннями українських педагогів, втілити в життя.

Слід зазначити, що необхідність кардинальних змін освітньої сфери в Україні усвідомлено давно. У систему освіти активно впроваджуються інновації. Як відзначає О. Попова, “...при реалізації нововведень у педагогічній сфері були визначені концептуальні підходи до вирішення освітніх проблем: креативний, антропологічний, соціологічний, технологічний, інформаційний, цілісний (холістичний), синергетичний, культурологічний, особистісно-орієнтований” [4, с. 210].

Креативний передбачає розвиток творчого потенціалу особистості з акцентуванням уваги на психологічних аспектах (інколи навіть за рахунок технологічних).

В основі антропологічного – людина, особистість, культура. В Україні практично не використовується – переважає особистісно зорієнтований.

Соціологічний – соціально-детермінований характер змін парадигм освіти.

Технологічний. В основі – сукупність прийомів і засобів, спрямованих на чітку і ефективну організацію навчального процесу з метою досягнення гарантованого кінцевого результату.

В інформаційному зусилля педагогів спрямовані на вдосконалення способів засвоєння інформації. Для освітнього простору України характерною залишається так звана традиційна концепція освіти, пріоритетними у якій є наступні критерії:

- мета – оволодіння базовими знаннями, уміннями, навичками;
- головна увага – вивченню та засвоєнню академічних знань з акцентуванням уваги на базових дисциплінах та найважливіших (з точки зору педагога, а не учня) галузях знань;
- формування певних моральних критеріїв.

Інформаційне суспільство ставить нові пріоритети. Знання перетворюються на безпосередню продуктивну силу, тобто людина повинна не просто мати певну кількість теоретичних знань, а володіти умінням застосовувати набуті протягом усього життя знання на практиці. Тобто школа повинна в першу чергу формувати компетенції, які дозволять знаходити рішення у будь-яких професійних та життєвих ситуаціях, вільно адаптуватися як у локальному, так і в глобальному ринку праці. Школа повинна бути таким освітнім середовищем, у якому кожен учень матиме можливості для всебічного розвитку та індивідуальної взаємодії з даним середовищем.

Стосовно синергетичного підходу в педагогіці ми поділяємо думку О. Князевої та С. Курдюмова, які характеризують даний напрям як певну демократизацію відносин вчителя та учня – засвоєння нової інформації відбувається не через передачу знань від суб'єкта навчання до об'єкта, а через діалог, прямиий і зворотній зв'язок розв'язання проблемних ситуацій, що сприяє розвитку сил і здібностей тих, хто навчається [1, с. 72].

Культурологічний підхід – культура виступає як найвища цінність. Пріоритетними напрямками у даному контексті визначають:

- політику, яка має орієнтуватись на глобальні тенденції розвитку культури, спрямовані на загальнолюдські цінності та виховання поваги до людини як особистості, гармонійне поєднання інтересів людини і держави;
- мовна політика держави та освітянська політика повинні бути направлені на збереження, розвиток і активне використання рідної мови та забезпечення використання мов національних меншин;
- спрямованість системи освіти на навчання співіснування з іншими людьми та суспільними структурами, вироблення вміння регулювати різні психологічні, соціальні, політичні, міжнаціональні конфлікти з дотриманням культури плюралізму думок.

Пріоритетами мають бути принципи “Єдність у розмаїтті” та “Доповнення замість протиставлення”. Актуальним у період глобалізації залишається завдання зміцнення внутрішньо-національних, громадянських зв'язків, патріотичного виховання.

Основою особистісно зорієнтованого підходу є гуманістична спрямованість. Це особливо актуально для нашої держави, де досить довго переважала авторитарна педагогіка. Нам необхідно запровадити педагогіку толерантності, замінити суб'єкт-об'єктні відносини між вчителем та учнем на суб'єкт – суб'єктні, забезпечити умови для повноцінного розвитку особистості, формувати творче критичне мислення... Лише після реалізації даних завдань можна буде говорити про утвердження в державі реальної демократії та громадянського суспільства, адже лише самодостатня особистість здатна брати на себе відповідальність і ефективно діяти в сучасному світі.

Інновації активно впроваджуються в систему освіти від початку 90-х рр. ХХ ст., проте, на жаль, слід констатувати наявність певної демагогічності у процесі реформування школи. Так, Василь Кремень, будучи міністром освіти, відзначав, що “... перебуваючи у лещатах так званого виконання програми, вчитель фізично не може дійти до кожної дитини, скоригувати її індивідуальну траєкторію навчання” [2, с. 131]. І далі, як наслідок “... відсоток учнів, які виявляли послідовний інтерес до навчання, скоротився з 18 до 6, а близько 50% учнів значною мірою втратили інтерес до школи взагалі” [2, с. 131].

Станіслав Ніколаєнко, перебуваючи на відповідній посаді, теж відзначав “... загрозу здоров'ю дітей у зв'язку з їх перевантаженням за рахунок збільшення навчального навантаження до 38-40 годин на тиждень, зайнятістю навчальною діяльністю у вихідні дні тощо” [3, с. 64].

В той же час ні реорганізації класно-урочної системи, ні зменшення навантаження учнів за рахунок скорочення обсягів теоретичного матеріалу, передбаченого програмою, (що пропонував у свій час В. Кремень), не відбулося.

Певною мірою сприяти вирішенню проблем сучасної школи, тобто поліпшити якість освіти та виховувати особистість, здатну до самореалізації, повинне профільне навчання у старшій школі. Проте у справі запровадження профільного навчання на даний момент, на жаль, залишається досить багато проблем, наприклад:

- звуження профільного навчання до поглибленого вивчення декількох предметів;
- недостатнє матеріально-технічне забезпечення навчальних закладів;
- неналагоджена система допрофільної підготовки та психолого-педагогічної діагностики школярів;
- перевантаження учнів;
- запровадження якогось одного профілю у сільській школі і неможливість дітей вибрати інший;

- неналежна підготовка частини вчителів до запровадження профільного навчання ...

Дані моніторингового дослідження, проведеного працівниками навчально-методичної лабораторії моніторингу якості освіти та зовнішнього оцінювання ДООППО серед учнів 11-х класів Дніпропетровської області стосовно профільного навчання, підтвердили наявність серйозних прорахунків у даному напрямку. Результати анонімного анкетування засвідчили, що 40% учнів обирають певний профіль ради підготовки до вступу до ВНЗ, 21% – через зацікавлення певним предметом. Тобто 61% учнів фактично використовує профільне навчання як своєрідні підготовчі курси і лише 15% – для задоволення своїх потреб та розвитку здібностей.

50% учнів не мають можливості змінити профіль, а 74% вважають, що профіль відповідає допрофільній підготовці, тобто учнів спрямовують на обрання того чи іншого профілю.

Ще однією проблемою запровадження профільного навчання є підготовка вчителя. Він повинен мати високий фаховий рівень як предметник; володіти методикою організації особистісно зорієнтованого та індивідуального навчання; не просто передавати суму певних знань, а формувати компетенції учнів; широко використовувати інноваційні методи і технології навчання, стимулюючи учнів до самостійної роботи, самоорганізації.

Учитель сьогодні перестає бути монополістом знань, оскільки практично будь-яку інформацію учень може здобути без допомоги вчителя або з його мінімальною допомогою, тобто безпосередньо школа втратила своє значення, перестала бути осередком розповсюдження інформації. Фактично, вчитель на даному етапі має виконувати наступні функції:

- фасилітатора (консультанта) – замість вербальної, репродуктивної передачі знань організувати навчально-виховний процес з метою максимального розвитку особистості дитини, орієнтацією на життєві потреби кожного учня;
- експерта – замість тотального контролю за учнем – допомога у виборі відповідного напрямку, профілю, корекція для отримання оптимального для учня кінцевого результату;
- посередника – на відміну від традиційної освітньої моделі – не між учнем та знаннями, а між учнем та суспільством.

Навчальні заклади, на нашу думку, повинні виконувати сьогодні скоріше роль координуючих та інформаційних структур, здійснюючи свою діяльність у тісній співпраці з органами державно-громадського управління на засадах орієнтації на потреби суспільства та ринку праці. В основу мають бути покладені принципи екзистенціалізму та синергетики з характерними для них поглядами про самоорганізацію особистості та можливістю вільного вибору напрямку розвитку самою людиною, можливо, навіть протидії державі, суспільству, якщо вони нав'язують певні погляди, мораль, ідеологію, що дозволить реально відійти від традиційної класно-урочної системи, недосконалість та застарілість якої на сьогодні визнають практично всі дослідники.

Для можливого вирішення проблем профілізації ми пропонуємо суттєво змінити підхід до організації навчального процесу у старшій школі. Для випускників 9-го класу ввести зовнішнє незалежне оцінювання з метою перевірки засвоєння учнями базового курсу середньої школи. За результатами ЗНО розподіляти учнів на дві категорії: хто набирає певну визначену кількість балів (як, наприклад, після 11 класу на даний момент – 124 бали для можливого вступу до ВНЗ) і хто не набирає. Перша група переходить до 10-го класу і продовжує навчання у середній школі, друга – продовжує навчання у відповідних навчальних закладах, де поряд з отриманням середньої освіти матимуть можливість одержати і професію.

Для учнів 10-11 класів, на наш погляд, доцільно запровадити один з двох варіантів продовження навчання:

- з метою реального запровадження індивідуалізації навчання та особистісно зорієнтованого підходу дозволити учням вивчати будь-яку кількість предметів за вибором (на основі індивідуального плану роботи, укладеного учнем та погодженого з учителями). Звичайно, у даному випадку існує небезпека того, що учні вивчатимуть лише предмети, необхідні для ЗНО та вступу до ВНЗ. Але це дозволить зняти надмірне перевантаження учнів, особливо випускного 11 класу;
- реорганізувати старші класи середньої школи на гімназії, ліцеї з поглибленим вивченням предметів з акцентуванням уваги на самостійному вивченні матеріалу учнями і виконанням вчителем ролі консультанта.

Звичайно, запропоновані варіанти далекі від ідеалу, але, на нашу думку, є реальним кроком до зміни того становища, яке склалося на сьогодні у загальноосвітніх навчальних закладах і дозволять у питанні реформування системи освіти перейти від констатації недоліків до ініційованих змін.

Висновки... Таким чином, дослідивши проблеми розвитку системи освіти України та проаналізувавши якість середньої освіти в інших країнах світу, ми прийшли до наступних висновків. Профільне навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на сьогодні не повністю відповідає реаліям інформаційного суспільства. Тому доцільно проаналізувати досвід інших країн у даному питанні і поєднавши з інноваційними напрацюваннями українських педагогів продовжити процес реформування середньої школи.

Література

1. Князева Е.Н. Антропный принцип в синергетике / Е.Н.Князева, С.П. Курдюмов // Вопросы философии. – 1997. – № 3. – С. 62-79.
2. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти / Василь Григорович Кремень. – К.: Грамота, 2005. – 447 с.
3. Ніколаєнко С.М. Освіта в інноваційному поступі суспільства / Станіслав Миколайович Ніколаєнко. – К.: Знання, 2006. – 207 с.
4. Попова О.В. Становлення і розвиток інноваційних педагогічних ідей в Україні у ХХ столітті / Олена Володимирівна Попова. – Харків, ОВС, 2001. – 255 с.
5. Романенко М.І. Освітня парадигма: генезис ідей та систем / Михайло Ілліч Романенко. – Дніпропетровськ: Промінь, 2000. – 159 с.

Анотація

У статті досліджуються проблеми сучасного стану розвитку системи освіти України та на основі аналізу якості загальної середньої освіти в інших країнах світу пропонуються рекомендації щодо вдосконалення організації профільного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах України.

Аннотация

В статье исследуются проблемы современного состояния развития системы образования Украины и на основании анализа качества общего среднего образования в других странах мира предлагаются рекомендации относительно усовершенствования организации профильного обучения в общеобразовательных учебных заведениях Украины.

Summary

This article investigates the problems of the modern state of educational system development in Ukraine, provides recommendations for education organization improvements in secondary school in Ukraine on the basis of general and secondary education analysis in other countries.

Ключові слова: інновації, особистісно зорієнтований підхід, профілізація, допрофільна підготовка, реформування школи.

Ключевые слова: инновации, личностно ориентированный подход, профилизация, допрофильная подготовка, реформирование школы.

Key words: innovations, learner-oriented approach, occupational choice (profilization), theoretical preparation for the occupational choice, school reforming.

Подано до редакції 04.10.2010

УДК 371.382+37.032

© 2010

Щербина Д.В.

РЕЗУЛЬТАТИ ДІАГНОСТИКИ АКСІОЛОГІЧНОГО КОМПОНЕНТА АКТИВНОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОЗИЦІЇ ПІДЛІТКІВ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Потреби сучасного суспільства, його духовних та матеріальних сфер роблять проблему спілкування надзвичайно актуальною, тому що існування людини можливе лише в процесі спілкування, яке виступає універсальною умовою людського буття. Від ступеня сформованості та активності прояву комунікативної позиції учнів залежить результативність навчальної діяльності, їхньої підготовки до майбутньої життєдіяльності, розвитку творчого потенціалу особистості дитини. Процес формування активної комунікативної позиції особистості є найбільш складним та найменш розробленим як у теоретичному, так і у методичному аспектах, зважаючи на його домінуючу роль, на нашу думку, у вихованні життєво активних, гуманістично спрямованих громадян України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... У теорії та практиці загальноосвітньої школи накопичено значний досвід підготовки школярів до комунікативної діяльності. Загальні закономірності та механізми спілкування вивчали Б.Ананьєв, Г.Андрєєва, Л.Виготський, О.Леонтьєв, Б.Ломов, Б.Паригін, С.Рубінштейн, В.Соковнін та ін.

У психолого-педагогічній літературі кількох останніх десятиліть досліджені наукові основи змісту, сутності і структури спілкування (О.Бодальов, В.Гаркуша, І.Зимня, К.Казюта, В.Кан-Калик, О.Киричук, В.Семиченко, Л.Столярченко); проблемі педагогічного спілкування було присвячено ряд ґрунтовних праць з педагогіки (М.Лазарєв, Г.Левченко, В.Седова, Н.Тарасевич). У деяких роботах досліджувалися комунікативні уміння як засіб формування та становлення особистості підлітка (К.Казюта, В.Кобильченко); комунікативна активність привертала увагу Н.Косової, С.Васюри, О.Киричука.

У поглядах науковців не існує єдиної точки зору щодо розуміння сутності активної комунікативної позиції особистості. Поняття трактують як стан людей, які взаємодіють, і як якість комунікативної діяльності, і як прояв творчого ставлення до партнера по спілкуванню, і як особистісне утворення. Так, С.Васюра розуміє досліджуване